

KUPÁN ÁRPÁD

Egy román filozófus megrendítően őszinte könyve*

A nyitottságáról és humánus szellemiségéről nevében is valló Humanitas könyvkiadó jelentette meg Petru Creția A *lélek fényei és árnyékai* című könyvét, melyről maga a szerző így vallott: „Ez a könyv nem akar egyéb lenni, mint egy kalauz igazi önmagunkról egy olyan úton, amely éppoly nehéz, mint amit Tarkovszkij *Kalauzában* leírt. Nehéz, de nem megtalálhatatlan. Az ember komplikált és kétértelmű lény, de nem megfejthetetlen. Eléggé elgyötört és sebezhető, de nem kudarcra ítélt. A lelke pedig képes kompenzálni természetének csúfságait és aljasságait valószínűtlen győzelmeivel és emelkedettségével...

Figyelmünk túlon túl elvonódik kifelé, az élet keserű zajongása felé. Túl sokan keresnek meg állandóan, hogy valamit eladjanak nekünk: egy ötletet vagy csak egy árut, egy eszményt, vagy gyakran csak egy illúziót. Hogyan leld meg hát a határaidat ebben az információ- és csábözönben, amelyek, úgy tűnik, mindent elmondanak rólunk, és megadnak minden lehetőséget akkor, amikor azon fáradozunk, hogy felfedezzük önmagunknak, mi lenne az, ami a világgal való kapcsolatunkat – ha nem is könnyebbé, de – tisztábbá tenné.

Ehhez hasonló információkat akar adni, röviden, de mélyrehatóan ez a könyv, a benne foglalt erkölcsi eszmék révén.”

Számszerűleg harminckét hosszabb-rövidebb esszéből állt össze a kötet, az alábbi címekkel: *A méltóság, A szájalmasok, Az apró zsarnokok, A becsület, A szokás, A tisztesség, A butaság, A középserűség, Az előítéletek, Az igazság, A félrevezetés, Intolerancia, A szelídség, A türelem, A bizalom, A reménytelenség, A hiábavaló szenvedés, A siránkozás, A bátorság, A remény, A szomorúság, Az öröm, Az ünnep, A kedv, A magasabbrendűség, A közöny, Homo valachicus, A hamis tudat, A haszontalan beszéd,*

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdekes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntették ki.

Az adott szó, A hitről, A világbéli jóról és rosszról.

Amint a felsorolásból is kitűnik, többségében pozitív tulajdonságok olvashatók könyvében, de bátran vállalja a negatívumok feltárását is, hogy elősegítse azok felszámolását, kiküszöbölését. Számunkra, magyar olvasók számára a legérdekesebb s egyben legelgondolkoztatóbb szócikk a *Homo valachicus*, melyben saját népéről, nemzetéről fogalmaz meg többnyire bíráló jellegű, de javító szándékú gon-

* Petru Creția: *Luminile și umbrele sufletului*. Editura Humanitas, București, 2011.

dolatokat. Ezt a részt teljes terjedelmében közöljük, azzal a rejtett szándékkal, hogy talán a magyar olvasót is arra fogja készíteni, hogy vizsgálja fölül a saját nemzettudatát, és ismerje fel, hogy neki- nekünk magyaroknak is van, illetve lenne elég változtatásra, jobbításra való törekvésünk ezen a téren. És akkor a múltunkkal való szembenézést békévé oldaná az emlékezés.

Petru Creția 1927-ben született, 1997-ben halt meg. Gabriel Liiceanu, a jeles román filozófus így értékelte a szerzőt és munkásságát: „Noica »az ország utolsó kultúremlékének« nevezte. De több volt ennél. Sokkalta messzebbre jutott annál, mint amit az ész szabadságának nevezhetünk valakinél. Eljutott saját megszenvedett szabadságáig, egy olyan intelligenciához, ami az élet-tapasztalás mezején magába szívta a világ kultúráját. Minden, amit elviselt, a létezés valamennyi lejtőjén, ki lett mondva, hol saját nevében, hol pedig Európa meghatározó figuráinak álcája alatt. Nem a megszokott filiszteusi értelmében tisztelte az erkölcsöt, de rövid lélegzetű erkölcsi témájú írásai rejtjelszerű, illetve

életviteli útmutatói szépséget hoznak.»

Ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy jó volna, ha Creția életműve eljutna a magyar olvasókhoz is, mert bennünket is hozzásegítené önmagunk jobb megítéléséhez és az egészséges nemzettudat kialakításához, amely nem zárja ki a más népek megbecsülését, elismerését.

Végül álljon itt példaképpül számunkra a szerző *Homo valachicus* című szócikke. Hátha valaki ezen felbuzdulva megírná a *Homo hungaricus*-t, ugyanilyen őszintén és kritikus szemmel. Ez jelentős lépés lenne a két nép-nemzet egymásra találása, összefogása felé.

PETRU CREȚIA

Homo valachicus

A civilizációnak annyi meghatározása van, hogy taglalásuk itt semmi hasznára nem volna az olvasónak. A közös intuíció elég. És a saját gondjainkra fogok szorítkozni, bízva abban a tényben, hogy amilyen mértékben mindinkább megismerjük magunkat, elutasítva bármiféle gőgöt, egyenesbe hozhatunk pár dolgot. Hát nem jobb, hogy ha illuzórikus címekkel felruházkodás helyett, inkább jobban megtanulnánk, mik vagyunk igazából? Nem létezik gyógyulás, csak az igazság által. De az igazságot nem megátalkodottsággal kell kimondani, hanem megértéssel és szeretettel, és nem mosolytalanul. Nálunk a dolgok nem javulnak meg, ha valaki az ostromzó szerepében tetszeleg, csikorgatva az erkölcsöket, egy felté-

telezeten tévedhetetlen tudat transzcendentális magasából. Jó, ha magunk ítéljük meg magunkat, igazságosan, remélve, hogy minden becsületes és világos mérlegelése önmagunknak idővel gyümölcsözni fog a köztudat berkeiben.

A civilizáció anyagában nem állunk túl jól, miért hazudjunk magunknak? Ok volna elég: az erőltetett urbanizáció, az ország világtól való elzárása, a

család intézményének meggyengítése, az alacsony élet- és felvilágosodási színvonal, az egyén és állam közötti kapcsolat világos tudatosításának hiánya, egyes régi szokások és mentalitások őrizgetése. De legyen bármi is az ok, tény, hogy rosszszul állunk. Azt sem tudod, honnan kezd. Nézd, ha már azzal dicsekszünk, hogy Ram-tól származunk, vegyük az utaktól. A római civilizáció tekintélyeinek egyikét az utak, hidak, viaduktok adták, melyeken mindenfelé eljutottak, és amelyek századokon át tartottak. A mi útjaink meg jaj a világnak, milyenek: hiányos utak és a többi kátyúból, porból, sárból készítve. A vasutak nem rosszak, de ami halad rajtuk, az siralmas: zörgő és leharcolt, mértéken felül piszkos és sötét vagonok, melyek télen olyan hidegek, mint a háború idején. És így sorakoznak a végtelenségig elvadulva és elfeledve.

A nyilvános intézményekhez hasonlóan, amelyekben a parlagiasság és a kopottság versenyre kel a rossz szervezéssel, amely egyenesen ellenségesnek hat: kaotikus, nehéz sorban állással, egy nagy felesleges gyötrellemmel, hebehurgya és értelmetlen szaladgálásokkal, elvesztegetett idővel, buta beszédekkel, tévedésekkel és hibákkal. S ha már épp az intézményekről beszélünk, ne feledkezzünk el arról, ami egyenesen egy közösség civilizációs fokmérőjének számít: az egészségügyi célú nyilvános rendelőkről. Néhány közülük nem vált egyenesen büntető helyé, mint Dante bugyrai, aljas helyek, melyeket a mocsoknak, bűznek és légynek áldoznak? Talán innen is, de nem csak innen ered az a bámulatos tény, hogy gyakran láthatsz tekintélyes küllemű férfiakat, amint fényes nappal könnyítenek magukon egy oszlop vagy egy kerítés mellett, az iskolás gyerekek szeme láttára.

Mert korántsem a gyógyíthatatlanságról és az intézményes butaságról van szó itt nálunk az országban. A mi emberünk mint egyén sem adja alább. Az ő agyában a közös javak nem mindenkiéi, hanem senkiéi. Rombolja őket és tönkreteszi lelkiismeret-furdalás nélkül, nemtörődömségből, hozzá nem értésből, néha egyszerű vandalizmusból. Igaz, hogy néhányakkal kivételt tesz: nem rongálja őket, kár volna értük, csak eltulajdonítja. Nem másért, csak mert szüksége van rájuk és nem kerülnek semmibe. Tudok forgalmas helyeket, ahol minden tizedik méteren azt kockáztatod, hogy egy-egy gödörbe esel, mint valami ellenség által ásott kelepcebé: a

nehéz fémfedeleket a városi vízhálózat ellenőrző pontjainak szájáról egytől egyig ellopták. De mi nincs ellopva? És ugyancsak a senkiének tűnnek a mi emberünk számára, a drágának, a közterületek, utcák, terek, zöldövezetek, helyiségek, szirtfalak, teraszok. Egyenesen valami beépítetlen teleknek veszi őket, amelyek bármennyire és bármivel bepiszkolhatók, a cigaretta-csikkéktől a trágyáig. A különféle hulladékok kidobásának és felhalmozásának legalkalmasabb helye az erre speciálisan kijelölt helyek közvetlen környéke. Mesélik egyesek, akik Németország felől jöttek, hogyan van ott. Le vannak nyugózva, milyen csodálatos tisztaságot látni ott a németeknél. A mi szemünkkel nézve a németek egyenesen mániákusnak tűnnek kicsit. Legszívesebben levetnéd ott a cipőd a járdán, és egy idő után félni kezdesz, hogy megvannak

a magad szokásai, és ők ott nem viccelnek. És hazatérsz, megkönnyebbülten fellélegezve a tiedhez, ahol kedves számodra az élet, mert még számos más könnyebbséget is felfedezel és elemedben érzed magad.

Ezen helyek emberének speciális kapcsolata van a normával (törvény, szabály, előírás), egy zavaros kapcsolat, amely két viszonylagos irányból jön: 1. az állam megítélése – az nem szabályozó és közvetítő, hanem elnyomó és kisajátító hatóságként jelenik meg (ami történelmileg nem is megalapozatlan) – és 2. az azonnali személyes érdek iránti túlzó érzés, amiből emberünk nem hajlandó feláldozni semmit, ami az egyéni érdekek nyilvános és igazságos szabályozását illeti. Bármilyen túl hosszú áramkör az azonnali profittól a törvény által szabályozottig, meghaladja a fantáziánkat, a türelmünket és a bizalomra való képességünket. De még az apróbb szabályozásokat is, amelyek nem követelnek ki tudja, milyen átfutást, érvénytelennek tekintik és derűsen áthágják: mintha kedvesebb volna számodra ott dohányozni, ahol ki van írva „tilos a dohányzás”, vagy hogy bárhol kelj át az úton, vagy hogy ott parkolhass, ahol neked jó, hogy ott menj be, ahol a kijárat van. Ha nem érdekelnek a korlátok, ha az előírásokat elvből figyelmen kívül hagyod, vakon szeretsz boldogulni, hogy dörömbölsz az első ajtón, ami utadba esik, hogy öt pénztárt és öt vasúti fülkét próbálsz ki, ha nem tíz vagont, míg meg nem leled a legmegfelelőbbet, jobbra-balra kérdezősködve hebehurgyán, egy sereg embert zavarva ezzel, bárki energiáját és idejét pazarolva. Egy lazább közeget kedvelünk, közelítésekkel, megengedésekkel és lemondásokkal, kis egyengetésekkel és késedelmekkel, többé-kevésbé törvénytelen alternatívákkal. Egy alkudható renddel. Bármilyen szigorítás úgy szorít minket, mint egy túl kicsi cipő, bármilyen mozdíthatatlan korlátozás fojtogat, mintha klausztrófókok lennénk; még az egyszerű útmutatás is szabadságkorlátozásnak tűnik. Amennyire kevésbé érdekli ezt a népet a nagy, politikai, társadalmi, polgári szabadság, annyira ragaszkodik egy joviális és toleráns anarchia apró szabadságaihoz. A mi pontosságunk némi kívánnivalót hagy maga után, és a pontos ember számunkra mániásnak és nevetségesnek tűnik. A mi soraink, amikből nem kevés van, áruknál vagy hivatali ablakoknál, kaotikusak és perlekedők, mint ahogyan az a viselkedésünk a közlekedési eszközökön, melyeken a zsúfoltság (ami nagyon is jól hiányozhatna)

veszélyes ellenségeskedéseket generálhat. Valóban, nehézségek hatására, megengedő lomhaságunk alól előbukkan az erőszak és brutalitás, és akkor láthatóvá lesz, milyen hamar degenerálódik barbarizmussá a vidéki eredetű patriarchális szellem, a vidámság és levantinizmus. Mégis a legkönnyebben elérhető stádium az, amit nem véletlenül nevezhetünk *cigánykodásnak*. Az eltompult egyénieskedésnek, ami oly sokat diktál a viselkedésünkből, legfőbb megnyilvánulása a mások, a mieink iránti tisztelet hiánya, tehát azok iránt, akik olyanok, mint mi, és alapjában véve ugyanolyan elvárásaik volnának, de akiknek van egy hibájuk, mégpedig az, hogy mások. Nem beszélek most sem a fajankóságról, sem a problémás kapcsolatokról, hanem csak az egyszerű és mélységes közönytől mások iránt: az ő saját idejükhöz, helyükhöz és nyugalomukhoz való joguk iránt, hogy önmaguk lehessenek, nem pedig egyszerű eszközei mások megdöbbentő kényelmének. Te, mint halandó, olyan kell légy, mint egy bedobálós automata, és anélkül, hogy regisztrálnák nemhogy az általad nyújtott szolgálatot, de még a pusztá létedet se, kell mondanod a pontos időt, adnod tüzet, útbaigazítást, megmondd, mi mennyibe kerül (bár az ára ki van írva), honnan vetted, mikor lesz az még kapható, és néhanap el kell viselned bizalmaskodást vagy siránkozást. Köszönet? A te szereped lezárult, visszaolvadsz a nemlétbe. Csak akkor vagy létezőnek nyilvánítva, ha sérülten protestálsz. De akkor a státusod egy sértődős és sértő, végső elemzésben felesleges

lényé. A román levegő harsog az olyan hangoktól, melyek ilyeneket mondanak neked bosszúsan: „De türelmetlen vagy, uraság!”, „Hé, hó, nem kerget a tatár!”, „Ha nem tetszik, vegyél autót magadnak!”, „Mi van veled ember, hát nem gyilkoltalak meg!”, „Mire ez a sok kommentálás!”, „Gyerünk, öregapám, mozogj, mert a halál otthon keres!” Általánosságban megállapítódik, hogy túlságosan érzékeny vagy, túl igényes és túlontúl ideges. Majd mikor hazatérsz, megtudod a szomszédodtól, milyen határtalanok egy lakó jogai: „Nálam otthon azt csinállok, amit akarok”, beleértve a pokoli hangokat, bűzöket, beázást, lakástüzet, botrányokat és perlekedést. De nem szabad panaszkodnod, mert a saját udvarában van, és ott nemcsak hogy birtokosnak érzi magát, hanem egyedülinek a világon. És önmagával, a saját jó szándékával és bűneivel a homo valachicus különösen elnéző. Másokéval már kevésbé, és akkor is valami íratlan paktum szellemében egy általánosított cinkosként. Az „Engedj, hogy enged-

jelek” egy olyan kifejezés, amelyben a rosszban való engedékenység kölcsönössége összekapcsolódik a közönnyel és – már bocsánat – a szemtelenséggel. Elég sok tekintetben a román civilizáció még csak jót tesz egy degenerált nyomornegyeddel. Nem mondom, lévén a mienk, nekünk így is kedves. Csakhogy a jó szeretet jobbítási szándékot is jelent, és ezt a szándékot fel kellene fedeznünk magunkban és működésre kellene serkentenünk. Nem tudnám megmondani azt sem, hogyan, azt sem, hogy mikor.

SZEGHALMI ÖRS fordítása